

שמרו דבר משה

(ד"ה א' כ"ח ח')

צענין מלכות תוכחה
 < תוכחה בנוגע
 < איסור חנופה
 < כל ישראל ערבים זל"ז

“אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל...” (דברים א' א)
 “These are the words that Moshe spoke to all of Yisrael...”

Moshe's Rebuke On the last day of Moshe Rabbeinu's life, he gathered all of Klal Yisrael together, to reprimand them for their previous actions, and to warn them of future consequences if they are repeated. Rashi explains that the descriptions in this Passuk: “beyond the Jordan; in the wilderness, in the Aravah, opposite to Suf, between Paran and Tofel, and Lavan, and Chatzeros, and Di-Zahav”, are not just a precise description of location, rather each place is a reference to one of the shameful events during the 40 years in the Midbar¹. We find in several places that rebuke was given specifically right before death, most notably by Yaakov Avinu. Rashi explains, that the reason the propitious time chosen to give rebuke was on the deathbed, is so that he will not need to “give rebuke again and again”². The Ksav Sofer elaborates on this point, that the rebuke is more tangible when the speaker is before them in a state of pain and suffering³. R' Elya Svei שליט"א explains differently, that when one is on his deathbed no one can claim that the speaker has any ulterior motives for giving the rebuke other than for the good of the recipient. For this reason both Moshe and Yaakov gave their rebuke immediately prior to their deaths⁴.

The Mitzva of Tochacha Not only are leaders and people in positions of influence required to rebuke others for their misdeeds. The Torah requires each and every person to give Tochacha – rebuke, when he sees another person doing the wrong thing. The word “תוכחה” is explained by some to originate from the word “נוכח” – opposite, since by giving Tochacha one has clarified the misdeed and placed it clearly before the sinner's eyes⁵. The Tochacha should be given in a soft-spoken manner that will clarify the person's error without embarrassing him. This is one explanation for the conclusion of the Passuk: “הוכח תוכיח את עמיתך, ולא תשא עליו חטא” – “You shall surely rebuke your fellow, and not bear on him a sin”. This last phrase is stating that the rebuke should be in a way that you are not causing him embarrassment and thereby transgressing the sin of shaming a fellow Jew⁶. One who cannot do so is exempt from the Mitzva entirely⁷.

The Gemara tells us that the only proper way to give rebuke is if one is not in any way guilty of the same sin⁸. Only in this way will his words be taken to heart. Often the saying of “Chazal” is quoted: “דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב” – “Words that come from the heart, penetrate the heart”. This adage is not found anywhere in the words of Chazal⁹. What Chazal do say is: “כל אדם שיש בו יראת שמים, דבריו נשמעים” – “A person who possesses fear of Heaven, his words are accepted”. A person must be pure himself, in order for his words of reprimand to be accepted and heeded to¹⁰.

Even if the sin being transgressed is not an Issur D'oraysah, and is merely an action that is “improper”, one is required to give Tochacha¹¹. The Pri Megadim discusses if indeed there is a requirement to give Tochacha to someone who neglects a

¹ רש"י כאן פ', במדבר - בשביל מה שהכניסוהו במדבר שאמרו "מי יתן מותנו וכו'", בערבה - בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב, מול סוף - על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף וכו', בין פארן ובין תפל ולבן - על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן, שאמרו "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל" ועל מה שעשו במדבר פארן על ידי המרגלים, וחרצות - במחלוקתו של קרח. ודי זהב - הוכיחו על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם. וכן פירשו התרגומים.
² רש"י כאן, למה הוכיחו דוקא סמוך למיתתו, למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתתו. ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתתו, כדי שלא יהא מוכיחו וחרצו ומוכיחו, ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו וכו' כדאיתא בספרי כאן. וכן יהושע לא הוכיח אלא סמוך למיתתו, וכן שמואל, וכן דוד את שלמה בנו.
³ כתב סופר כאן, כי דרך האדם כ"ז שיושב בשלום בלי צער וצרה לא ישים על לבו שתבוא עליו רעה, ע"ש. ויל"ע בדבריו, כי משה לא היה בצער בזמן ההוא לכאורה.
⁴ כך שמעתי ממנו, ולכאורה זה דומה לטעם השלישי שם בספרי, "שלא יהא בלבו עליו כלום".
⁵ הכתב והקבלה (ויקרא י"ט). וע' שו"ת הריב"ש ס' תל"א שמבאר החילוק בין לשון "הוכחה" ללשון "תוכחה".
⁶ ערכין טז ע"ב, מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו? שנאמר: הוכח תוכיח, הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחו? תלמוד לומר: תוכיח, מכל מקום; יכול אפי' משתנים פניו? תל' לא תשא עליו חטא. והובא ברמב"ם סה"מ עשה ר"ה והחינוך מצוה ר"מ, וע' רמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ו וה"ח. וברש"י שם משמע דדוקא ברבים אסור להוכיחו עד שמשנתה פניו, אולם כתב הח"ח בלאוין י"ד שגם הוא יודה להרמב"ם דאפי' ביחיד אסור, רק אורחא דמילתא נקט. וע' לח"מ שם דביחיד גם הרמב"ם מתיר, ע"ש. והני מילי בעבירה שבסתר, אבל עבירה שבגלוי חייב להוכיחו מיד משום חילול ה', כ"כ המ"ב ס' תר"ח סק"י והחכמ"ש בהגהות שו"ע שם.
⁷ ע' ס' כתר ראש להגר"ח מואלאזין ס' קמ"ג, שאם אינו מסוגל לדבר רכות פטור מלהוכיח, וכן הובא בשמו בס' זריעה ובנין בחינוך מהגר"ש וולבה זצ"ל. וע' העמק דבר לנצי"ב (בראשית כ"ח ד') שיעקב הוכיח לרועים על שביטלו ממלאכתם, ואעפ"כ קרא להם "אחי", ע"ש. ואומרים בשם החזו"א שקנין "משיכה" (למשוך חבירו בדברים) עדיף ובר תוקף יותר מקנין ב"חזקה", ע' ס' איש לרעהו עמ' רפ"ב בשם ס' מרביצי תורה ומוסר. וראיתי בשם הגר"א לופיאן זצ"ל, שבגלל זה סודר "אשרי" בסדר א' ב', כי צריך להדבק במדת הקב"ה שקודם, "טוב ה' לכל", "רחמיו על כל מעשיו", "סומך ה' לכל הנפולים", "משביע לכל" וכו', ורק אז "כל הרשעים ישמיד".
⁸ ב"ב ס' ע"א, ר' ינאי הוה ליה אילן הנוטה לר"ה, הוה ההוא גברא דהוה ליה נמי אילן הנוטה לר"ה, אתו בני ר"ה הוה קא מעכבי עילייה; אתא לקמיה דר' ינאי, א"ל: זיל האידנא ותא למחר. בליליא שדר קצייה לההוא דידיה. למחר אתא לקמיה, א"ל: זיל קוץ. א"ל: הא מר נמי אית ליה! א"ל: זיל חזי, אי קוץ דידי קוץ דיך, אי לא קוץ דידי לא תקוץ את... משום דריש לקיש, דאמר: "התקששו וקושו" - קשטו עצמך ואח"כ קשטו אחרים. וכן בערכין טז ע"ב, א"ר טרפון: תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה, אם אמר לו טול קיסם מבין עיניך, אמר לו טול קורה מבין עיניך.
⁹ ע' פרד"י קדושים אות כ"ח שהעיר בזה. וע' מכתב מאלוהי ח"ג עמ' 139 שהביא המאמר הזה. ובאמת יש כמה מאמרים השגורים בפי העולם שאינם מדברי חז"ל, למשל, "כל הכועס כאילו עובד ע"ז", ובגמ' (שבת ק"ה ע"ב) איתא רק במי ששבור כלים בחמתו, וכן הרבה. ובאמת כמה פעמים הובא בחז"ל מאי "דאמרי אינשי".
¹⁰ ברכות ו' ע"ב. וע' בערכין שם "תמה אני אם יש בדור הזה שידע להוכיח".
¹¹ ברכות לא ע"א, "ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרי וגו' - מכאן, לרואה בחברו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו, ובתוס' ד"ה דבר כ', אע"ג דליכא איסורא דאורייתא.

positive commandment, such as not wearing Tzitzis, or only to someone who transgresses a prohibition¹². The Sefer Chasidim states clearly that even for a positive commandment one is required to give Tochacha¹³.

The Amoraim give three differing opinions regarding the "Shiur" of Tochacha. According to R' Eliezer, one is required to give Tochacha until it reaches a point of confrontation that involves physical blows. R' Yehoshua states that one is only required until he is cursed. Ben Azai states that he is only required until he is verbally abused (נזיפה). The Rishonim disagree if these limits are meant as a maximum point that should not be reached, or that only once this level has been reached should one desist¹⁴. The Rishonim also disagree on the final Halacha¹⁵. The Mishne Berura states that in a case where it is not clear if the sin is worthy of Tochacha, it suffices to give Tochacha only until the minimum level – verbal abuse. Otherwise one should continue giving Tochacha until the maximum level, at which point he is exempt¹⁶. The Acharonim dispute if physical force may be used to coerce someone to fulfill a Mitzva¹⁷.

The above limits are in regard to reprimanding an individual. When giving Tochacha to a Tzibbur one is only required to do so once. If they do not listen then, since each person sees the others ignoring the Tochacha, we can assume that they will continue to disregard it repeatedly¹⁸. Some contemporary Poskim state that giving Tochacha via a letter or even on the phone is not enough to discharge his requirement to reprimand in person¹⁹. The Steipler argues that even via a letter is sufficient²⁰.

The Rama states in several places that nowadays it is sometimes not possible to sufficiently rebuke a transgressor, since we are concerned that he may seek revenge²¹. One is not required to place himself in danger for the Mitzva of Tochacha²². If the action is done in public, and a lack of response will cause a Chilul Hashem, one is required to speak, even if he will be placed in danger²³. According to the Maharshal, one is even required to give up his life rather than expressly approve of something contrary to the Torah, since this is considered heresy²⁴. One is not required to spend money for the Mitzva of Tochacha²⁵.

When one person harms or insults another, there is an added reason to require Tochacha. The Passuk states: לא תשנא את ברעך – "Do not hate your fellow in your heart; rather surely rebuke your brother". The Rishonim explain that the intent of the Torah is to tell us that instead of storing up resentment to another person for that which he has wronged us, we should confront him directly and tell him of our grievances. In this way the other person has a chance to explain his actions or apologize for them, ultimately (hopefully) resolving the disagreement²⁶. If one does not wish to approach the individual, or he cannot do so, it is righteous and proper to forgive him and then he no longer needs to give the Tochacha²⁷. One should realize that when another person is punished for hurting someone else, it affects the victim's Neshama as well²⁸. According to the Yereim, after the victim has approached the antagonist, and explained his grievances, he is no longer included in the prohibition against hating him²⁹.

Chanufa If one neglects to give Tochacha, one may also be transgressing another Aveirah of Chanufa – flattering wrongdoers. According to Rabbeinu Yonah, whenever one does not give Tochacha he transgresses this prohibition³⁰. In some cases (where his silence will be construed as an approval), one is even required to endanger oneself to state his objection. The Gemara tells us that Klal Yisrael was decreed to be destroyed for comforting King Agrippas, by telling him that his rule was legitimate³¹. (Agrippas was a descendant of Geirim and was unfit to be a Jewish King.) Chazal

¹² תיבת גמא לבעל הפמ"ג חקירה ה', כיון דערב אין משועבד על אי הרוחה, ומ"ע הוה רק הרוחה, או דלמא כיון שבעידן ריתחא ענשינן הו"ל ערב גם ע"ז. וע' שד"ח מע' ה' אות ב' בשם ס' צרור חיים וגינת ורדים שהכריעו דאינו אלא בל"ת, והביא שם מהחקיקי לב דפשיט"ל דחייב להוכיחו והרבה להשיג עליהם.

¹³ ס' חסידים ס"ה, וע"ש בפ' מקור חסד.

¹⁴ ברמב"ם סה"מ ר"ה ובדעות שם כ', "עד שיכהו". אולם בחינוך מ' רל"ט כתב שהוא רק עד כדי שיהא קרוב להכות, וכ"פ הביה"ל ס' תר"ח ס"ב. וע' בס' הערות מהגר"ש אלישיב שליט"א שדייק מרש"י בערכין שם דהוה עד ועד בכלל, וכשיטת הרמב"ם.

¹⁵ הרמב"ם והחינוך כתבו עד הכאה, והסמ"ג מ' י"א תמה עליהם איך נפסקו כרב ולא כר' יוחנן שאמר עד נזיפה, וכ"פ היראים, וע' כס"מ, לח"מ והגמ"י מש"כ בזה. שעה"צ ס' תר"ח סק"ג דיש לסמוך על הסמ"ג במקום ספק, דאין חיוב אלא עד נזיפה.

¹⁶ הנתביות משפט ס"ג כ' דאפי' יחיד כופה על המצוות ולא רק ב"ד, והקצוה"ח שם חולק דדוקא ב"ד כופה על מ"ע, ורק אפרושי מאיסורא יחיד כופה (ע' ב"ק כ"ח). ר"ן יבמות כ"א ע"ב מדפי הרי"ף, ד בציבור מחזיקים ז"א ואם אין שומעים פ"א שוב לא ישמעו, וכ"כ הנמוקי"י שם וכ"פ הרמ"א ס' תר"ח ס"ב. וע' לקמן לענין רב.

¹⁷ ס' בין אדם לחבירו, מצות תוכחה עמ' 179, וס' לרעך כמוך, לא תשנא עמ' 35.

¹⁸ ע' מכתבו בקריינא דאגרתא ח"א ס' קע"ה, ש"ל למי ששלח אליו מכתב תוכחה לאחריים לקוראו, שבמכתב זה יצא ידי חובת תוכחה, ע"ש.

¹⁹ רמ"א יו"ד ס' ש"ד וס' קנ"ז, וח"מ ריש ס"ב, דאין אדם חייב להוציא ממנו על זה. ולכן נהגו להקל מלמחות בעוברי עבירה, שיש לחוש שיהיו עומדין על גופנו ומאודנו (מהר"ו סימן קנ"ז). וע' בפ"ת שם ס' קנ"ז סק"ה, ושו"ת מהר"ם שיק או"ח ס' ש"ג ו'.

²⁰ כ"ש אם אינו חייב למסור ממנו, וכשיטת מהר"ו הנ"ל. וע' קובץ תשובות להגר"ש אלישיב שליט"א ח"ג ס' כ"ז שדן בזה. וכ"כ התוס' מפורש בסוטה מ"א ד"ה כל, ע"ש. וע' אג"מ או"ח ח"ב ס' נ"א דלכאורה פשוט דמאי שנא משאר איסורים חוץ מג"ע וש"ד וע"ז, ותר"ץ דהו"א דכל חנופה הוה כמודה לדבריו, וכהמהרש"ל (לקמן בסמוך) דחייב למסור נפשו. וע' קובץ מורי' (אלול תשנ"ח עמ' ס"ה) בשם הגריש"א שליט"א שתר"ץ באו"א.

²¹ ד' הקטנה הל' דעות פ"י י"ג, וראי' ממעשה דאגריפס. וע' שעת"ש ש"ג ס' קפ"ח שחייב למסור עצמו לסכנה, וע' מש"כ בזה בס' לרעך כמוך לא תחניפו עמ' 134.

²² ש"ש ב"ק פ"ד ס"ט, וע' אג"מ הנ"ל מש"כ בכל זה.

²³ ע' חינוך, ויראים, ופי' ר"י בכור שור פ' קדושים, שהענין כדי שיצדיק עצמו, וע' מהר"ם שיק מצוה רמ"א אות ג', דאולי יתרץ דבריו או יפייס ויעשה שלום ביניהם. ע' ערכין שם דענוה שלא לשמה עדיף מתוכחה לשמה, דהיינו שעדיף למחול לו. וכ"כ המגד"ע בדעת הרמב"ם שכתב דמי שהדייט ביותר ימחול לו, ולפ"ז ה"ה כל אדם נמי עדיף. וכ"כ בס' אורח מישרים פל"א ס"ד וס' משנת חכמים נ"ב אות ד' ביבין שמועה. וכ"כ הגרש"ר הירש בפ' עה"ת פ' קדושים, ע"ש היטב.

²⁴ ח"ח ס' חומת הדת מאמר ב' דחזיון הדת, דכל ישראל כאיש א' וחטא א' פוגם בכלם, ע"ש דברים נפלאים.

²⁵ יראים מצוה ל"ט, וכמו שדייק בדבריו בקהלות יעקב ערכין שם (בדפוס ישן ח"י ס' נ"ד), וע"ש שהביא כמה קושיות ע"ז בשם בנו הגר"ח קנייבסקי שליט"א. ע' רבינו יונה בשע"ת שם. ובאמת הראשונים פליגי בגדר חנופה, ע' רש"י ביומא פ"ו שהוא רשע המראה עצמו כצדיק, וע' רמב"ן ואב"ע לבמדבר ל"ה ל"ג שפירשו כע"ז. ובכל יקר שם פ"י שהוא הנותן דבר למי שאינו ראוי כדי שיחזור לו טובה, ע"ש, וכ"ז משמע דלא כרבינו יונה.

²⁶ סוטה ע"א, אגריפס העלך עמד וקבל וקרא עומד, ושבוהו חכמים, וכשהגיע לתול לתת עליו איש נכרי, זלגו עיניו דמעות, א"ל: אל תתירא, אגריפס, אחינו אתה, אחינו אתה, תנא משמיה דרבי נתן: באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כלייה, שהחניפו לו לאגריפס.

describe many terrible punishments for one who flatters evildoers, such as: Chanufa brings Heavenly anger to the world, the flatterers prayers are not accepted, he is cursed, he will fall into Gehinnom, he will fall into the hands of the one he flattered, he is abominable, he will be exiled, he will not greet the face of the Shechinah, etc³².

If the people will certainly not listen to his rebuke, he may refrain from saying anything if two conditions are met: 1) the people are transgressing the Aveirah inadvertently. In this case we apply the rule of יהיו מזידים ואל יהיו מזידים – it is preferable that they do it inadvertently than on purpose³³. If it is possible that at least one person will refrain from doing the Aveirah after his rebuke, he is required to give the Tochacha even if the others will continue on purpose³⁴. This rule does not apply to Mitzvos that are clearly stated in the Torah³⁵. 2) Only if an entire Tzibbur is doing this Aveirah, do we apply the rule of מוטב שיהיו שוגגים. If only some individuals are doing so, one must reprimand them, so that others will not learn from their actions³⁶. Many of the irreligious Jews nowadays, are such because of their upbringing. For such people, if they will not listen to the Tochacha, we may apply the rule of יהיו מזידים ואל יהיו מזידים. The same would apply to any group that follows a ruling of a Rabbi that is incorrect. Since they will not accept the Tochacha it is preferable to keep silent³⁷.

Even in cases that one is not required to give Tochacha, one is still not allowed to praise or otherwise approve of the actions. Even if one stands to gain financially or otherwise from this person, he is forbidden to praise him³⁸. This Halacha can vary, depending on what is being said and regarding whom. Hence, each situation requires an individual Psak if one may honor a sinner for the sake of financial or political gain. This question is often raised regarding the honorees at fundraising events.

Some Acharonim say that although an individual can discharge his obligation of Tochacha to a Tzibbur with a one-time reprimand, the Rav, whose job is to care for the spiritual condition of his congregation, is required to repeatedly give Tochacha until the issue is rectified³⁹. Even in cases where the Tochacha will not help and one may be Halachically exempt, there is still a benefit to making a Machaah – protest. The Brisker Rav once explained, that just like when a person is hurt physically, he cries out in pain, even though his crying won't help in any way. So too, when an Aveirah is being done, one should cry out in pain, even if it will not help at all⁴⁰. From a different angle, R' Elyashiv שליט"א writes, that the reason we must make "Hafganos" – protests against Chilul Shabbos in Eretz Yisrael, even when the obligation of Tochacha does not require it, since if everyone would exempt himself from Tochacha, the Chilul Shabbos would spread more and more⁴¹.

Arvus When Klal Yisrael stood on Har Grizim and Har Eival, one of the things they accepted on themselves was to be guarantors on each others actions⁴². In other words, from that point on, any action of any member of Klal Yisrael was the responsibility of everyone else as well. For this reason, anyone who could give Tochacha for a sin and did not, is faulted for that sin as if he did it himself⁴³. According to some opinions, women and even Kohanim and Leviyim are not included in this Arvus to some degree⁴⁴. Even so, the Poskim say that the Mitzva of Tochacha still applies to these people⁴⁵.

Chazal tell us that the Beis Hamikdash was destroyed since people did not rebuke one another⁴⁶. כל שלא נבנה בית המקדש בימיו – One who does not witness the rebuilding of the Beis Hamikdash in his lifetime is as if he destroyed it, since he has not rectified the sins that caused its destruction⁴⁷. May we soon be Zocheh to experience the final נחמה, and celebrate the day of Tisha Bav as a Yom Tov instead of mourning, בב"א.

גוט שבת,
מאי הלוי הלמן
פעיה"ק תובב"א

³² שם ע"ב, ואר"א: כל אדם שיש בו חנופה - אפילו עוברין שבמעמי אמן מקללין אותו ... כל אדם שיש בו חנופה - נופל בגיהנום... כל המחניף לחבירו - סוף נופל בידו, ואם אינו נופל בידו - נופל ביד בניו, ואם אינו נופל ביד בניו - נופל ביד בני בניו... כל עדה שיש בה חנופה - מאוסה כנדה... כל עדה שיש בה חנופה - לסוף גולה א"ר ירמיה בר אבא, ארבע כיתות אין מקבלות פני שכניה: כת ליצים, וכת חניפים, וכת שקרים, וכת מספרי לשון הרע.

³³ ביצה ל ע"א, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. יבמות סה ע"ב, כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע, כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע.

³⁴ ע' אג"מ או"ח ח"ב ס' ל"ו דבביה"כ שאנשים מפסיקים בין התקיעות ברה"ה, חייב להכריז הדין אם יש ספק שא' ישמע, וא"ל אין להכריז.

³⁵ ר"ן בביצה שם, וכן הרא"ש בשם העיטור. ואם הל' שבת נקרא דבר המפורש בתורה, ע' ברכ"י או"ח ס' שט"ז. וע' שו"ת כת"ס או"ח ס' נ"ז.

³⁶ ע' הגהות חכמ"ש ריש ס' תר"ח.

³⁷ ס' משפטי השלום פ"ט הערה מ'.

³⁸ באופן שמסכים לדבר איסור פשוט וכנ"ל, ואם רק משבחו ומכבדו ג"כ אסור, ע' ס' לרעך כמור לא תחניפו עמ' 136 בשם הגר"ח קנייבסקי וגר"ח פ"י שיינברג שליט"א.

³⁹ ע' שו"ת כת"ס או"ח ס' נ"ז, ושד"ח מע' ה' אות ב' דרבנים שנתמנו לפקח על עסקי ציבור חייבים, ואפי' במקום שניקום ממנו. והכל לפי ראות עיני הרב.

⁴⁰ עובדות והנהגות לבית בריסק ח"א ימ' צ"ב וח"ב עמ' רל"ד, ופי' בזה למה איוב נענש על ששתק בעצת פרעה (ע' סוטה י"א ע"ב).

⁴¹ קובץ תשובות ס' מ"ה. אמנם לא כל הרוצה ליטול את השם יטול, ע' אג"מ אה"ע ח"ד ס' ס"ג בסופו, דכל מחאה וקנאות צריך שאלת מורה הוראה.

⁴² סנהדרין כז ע"ב ושבועות ל"ט, איש בעון אחיו, מלמד שכולן ערבים זה בזה. וקיבלו קצת במ"ע ל' מדרש תהילים ח', וכולו בהר גריזים ע' סנהדרין מ"ג וסוטה ל"ז.

⁴³ שבת נד ע"ב, כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה - נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו, נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו - נתפס על כל העולם כולו.

⁴⁴ ובס' שו"ת ה"נ"ל, (פלאגי) דרוש ע' (הובא בשד"ח שם) נסתפק במי שלא מיחה בעובר עבירה דנתפס באותה עוון, ואח"כ חזר הרשע בתשובה, האם האיש הזה שלא הוכיח נמחל מהעוון בתשובתו של זה או לא, ע"ש. והמהרי"ט בדרשות צפת פענח פ' העזים כ' דנתכפר לו, וכ"כ האלשיך ריש פ' ויקרא. אולם בשד"ח הביא בשם

היערות דבש שחולק ע"ז וס' דצריך לעשות תשובה מעצמו. וכשאני לעצמי לא הבנתי, דהא הוא נתפס בהעוון משום שפשע ולא הוכיח, ואיך יתכפר לו החטא שלא

הוכיח בתשובתו של השני. וביותר קשה במה שנסתפק שם לענין לאו דלפנ"ע ג"כ כנ"ל, דלכאורה פשיטא דחייב דהא עבר אלאו דלפנ"ע, וצ"ע.

⁴⁴ ע' ברכות מ"ח ובתוס' שם סד"ה עד שיאכל, דאע"פ שיצא מוציא בברכות מטעם ערבות. וברא"ש שם ס"ג כ' דאין נשים בכלל ערבות, כ"פ דבריו בצל"ח ברכות כ'

ע"א. וע' רעק"א או"ח ס' רע"א שפי' דברי הרא"ש בע"ע וגם נשים בכלל ערבות הן. ובצל"ח כתב דה"ה כהנים ולויים אינם בכלל, וביאר הטעם דכיון שלא עמדו על הר

גריזים לא קבלו. והטעם לזה הוא משום שלא הפרית הברית של מ"ת כשאמרו "אלא אלוהיך ישראל", ע"ש.

⁴⁵ ע' שד"ח ה"נ"ל, שו"ת מהרש"ם ח"ו ס' מ"ח, ומש"כ עליו נכדו הגר"ש שברדון, הובא בס' דף על דף בברכות ל"א ע"ב. וע' צ"א חט"ו ס' ל"ב.

⁴⁶ שבת קי"ט ע"ב, וכן מפורש שם בסוטה שדרו שיש בו חנופה לסוף גולה. וביומא י' איתא שיהיה בשביל שגאון חנם, וע' פרד"י קדושים כ"ח ששניהם א' הם, ע"ש.

⁴⁷ מדרש תהלים מזמור קל"ז, ללמדך שכל דור שאינו נבנה בימיו מעלה עליו כאלו החריבו, מאי טעמא לפי שלא עשה תשובה.